

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

**Najčastejšie príčiny a prejavy emocionálneho a sociálneho narušenia
u detí školského veku**

Bakalárska práca

Študijný program: Predškolská a elementárna pedagogika

Školiace pracovisko: Katedra pedagogiky

Školiteľ: PaedDr. Ružena Žarnovičanová, PhD

Konzultant: PaedDr. Ružena Žarnovičanová, PhD

Nitra 2010

Monika Bíleková

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Pedagogická fakulta

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Monika Bíleková
Študijný program: predškolská a elementárna pedagogika (Učiteľské štúdium, bakalársky I. st., denná forma)
Študijný odbor: 1.1.4 pedagogika
Typ záverečnej práce: Bakalárska záverečná práca
Jazyk záverečnej práce: slovenský

Názov: Najčastejšie príčiny a prejavy emocionálneho a sociálneho narušenia u detí školského veku
Anotácia: Bakalárska práca bude analyzovať etiológiu a najfrekvencovanejšie prejavy narušenia v oblasti prežívania a správania u kategórie detí školského veku.

Školiteľ: PaedDr. Ružena Žarnovičanová, PhD.
Oponent: doc. PaedDr. Ctibor Határ, PhD.
Katedra: KPG - Katedra pedagogiky
Vedúci katedry: prof. PhDr. Viera Kurincová, CSc.

Dátum schválenia: 17.12.2009

prof. PhDr. Viera Kurincová, CSc.
vedúci/a katedry

Pod'akovanie autora

Dovoľujem si poďakovať školiteľke bakalárskej práce PaedDr. Ruženke Žarnovičanovej, PhD za odborné vedenie a vzácne rady, ktoré mi poskytla pri spracovaní mojej záverečnej bakalárskej práce.

ABSTRAKT

BÍLEKOVÁ, Monika: Najčastejšie príčiny a prejavy emocionálneho a sociálneho narušenia u detí školského veku [Bakalárska práca]/ Monika Bíleková- Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Pedagogická fakulta; Katedra pedagogiky. Školiteľ: PaedDr. Ružena Žarnovičanová, PhD. Nitra: PF UKF,2010.

Predložená bakalárska práca sa zaoberá problematikou pedagogiky emocionálneho a sociálneho narušenia u detí a jej následnými príčinami a prejavmi, ktoré sa môžu vyskytnúť u detí školského veku. Taktiež analyzujeme etiológiu a najfrekvencovanejšie prejavy narušenia v oblasti prežívania a správania u kategórie detí školského veku. V práci je načrtnutý celkový problém emocionálneho a sociálneho narušenia jedincov a to následné poruchy správania, úzkosť a strach, depresie, šikanovanie, syndróm CAN, automutilácia, vplyv rozvodu rodičov na dieťa a traumatizujúce situácie. Následné príčiny a prejavy ovplyvňujú vývin osobnosti dieťaťa na celý život. Cieľom bakalárskej práce je komplexne poskytnúť ucelený prehľad o danej problematike.

Kľúčové slová: Pedagogika emocionálneho narušenia, Pedagogika sociálneho narušenia, Poruchy správania, Školský vek, Syndróm CAN, Šikanovanie, Depresia, Úzkosť a strach.

ABSTRACT

BÍLEKOVÁ, Monika: The most common causes and symptoms of emotional and social disturbances in school-age children [Bachelor work] / Monika Bíleková, Constantine the Philosopher in Nitra. Faculty of Education, Department of Education. Supervisor: Mgr. Ruzena Žarnovičanová, PhD. Nitra: PF UKF, 2010.

The present thesis deals with the teaching of social and emotional disturbance in children and its subsequent causes and symptoms that may occur in school-age children. We also analyze the etiology and the most frequent manifestations of disturbances in the survival and behavior in the category of children of school age. The aim of our work is to provide a comprehensive overview of the issue. The paper outlines the overall problem of emotional disturbance and social subjects, and subsequent conduct disorder, anxiety and fear, depression, bullying, CAN syndrome, automutilation, the impact of divorce on parents and child traumatic situation. The work is complex to give a comprehensive overview of the issue.

Keywords: Pedagogy of emotional disturbance, Pedagogy of social disturbance, Behavioral disorders, School age, the syndrom CAN, Bullying, Depression, Anxiety and fear.

OBSAH

ÚVOD	8
1 CHARAKTERISTIKA ZÁKLADNÝCH POJMOV SÚVISIACH S EMOCIONÁLNYM A SOCIÁLNYM NARUŠENÍM DETÍ ŠKOLSKÉHO VEKU	9
1.1 Pedagogika jedincov s emocionálnym a sociálnym narušením	10
1.2 Charakteristika dieťaťa školského veku	12
1.3 Emocionálne narušenie	13
1.4 Sociálne narušenie	14
2 PRÍČINY A PREJAVY EMOCIONALNEHO A SOCIÁLNEHO NARUŠENIA U DETÍ ŠKOLSKÉHO VEKU	18
2.1 Príčiny a prejavy emocionálneho narušenia	18
2.1.1 Syndróm CAN	21
2.1.2 Úzkosť a strach	23
2.1.3 Detská depresia	24
2.1.4 Automutilácia	26
2.1.4 Traumatizujúce situácie, rozvod rodičov a úmrtie blízkej osoby.....	27
2.1.5 Trend Emo, kulty a sekty	29
2.2 Príčiny a prejavy sociálneho narušenia	30
2.2.1 ADD, ADHD, Hyperaktivita	32
2.2.2 Konkrétne agresívne a neagresívne poruchy správania u detí	33
Záver	39
Bibliografia	40

Úvod

V súčasnosti je život ľudí na jednej strane uľahčený technickými vynálezmi, na druhej strane je aktuálny životný štýl náročný, až hektický. Rodiny majú menej času sa venovať svojim deťom, následkom čoho deti bývajú často zanedbávané a to nie len po ekonomickej stránke, ale aj z hľadiska emocionálneho a výchovného. Počas vývinu jedinca je dôležité, aby dieťa už od útleho detstva vyrastalo v harmonickom rodinnom prostredí. Dieťa medzi obdobím predškolského a školského veku najintenzívnejšie prežíva a utvára si vzťahy. Práve v tomto období sa významne formuje osobnosť dieťaťa, jeho charakter, hodnoty, postoje a utvára si názory na ľudí vo svojom okolí. Preto je dôležité, aby v rodine, v ktorej dieťa vyrastá bola pozitívnym vzorom pre utváranie jeho vzťahov do budúcnosti. Samozrejme, že nie každá rodina, v ktorej dieťa vyrastá je pre jeho rozvoj optimálna, pretože problémy sa vyskytujú v istej miere v každej rodine, ale dlhodobé a závažné nepriaznivé rodinné podmienky ovplyvňujú dieťa negatívnym spôsobom.

Cieľom našej bakalárskej práce je poukázať na to, ako jedinci, ktorí mali nepriaznivé podmienky na vývin svojej osobnosti trpia v oblasti emocionálneho a sociálneho fungovania a ako sa to odzrkadľuje v ich prežívaní a správaní.

Bakalárska práca pozostáva z dvoch kapitol. V prvej kapitole sa venujeme charakteristike pojmov súvisiacich s emocionálnym a sociálnym narušením u detí v období školského veku. Objasňujeme školský vek, emocionálne narušenie, sociálne narušenie a poruchy správania.

Druhá kapitola je zameraná na príčiny a prejavy emocionálneho a sociálneho narušenia u detí. Konkrétne sa venujeme oblasti emocionálneho narušenia a najfrekvencovanejším príčinám a prejavom. Definujeme a analyzujeme syndróm týraného, neužívaného a zanedbaného dieťaťa, detskú depresiu, automutiláciu, úzkosť a strach u detí a taktiež analyzujeme v rámci emocionálneho narušenia traumatizujúce situácie, ktoré sa v rodine môžu vyskytnúť, ako rozvod rodičov a úmrtie blízkej osoby a v súčasnosti novodobé trendy, ktoré dieťa ovplyvňujú v rámci emocionality a to prúd Emo a rôzne kulty a sekty v spoločnosti. Taktiež analyzujeme v oblasti sociálneho narušenia príčiny a prejavy, ktoré s problematikou súvisia. Definujeme syndróm ADD, čiže poruchu pozornosti a ADHD poruchu pozornosti spojenú s hyperaktivitou.

V rámci sociálneho narušenia sa ešte venujeme konkrétnym agresívnym a neagresívnym poruchám v správaní jedinca ako šikanovanie, krádeže, klamstvo, záškoláctvo, túlanie, úteky u domu a podobne. V práci využívame vedomosti získané

štúdiom odbornej literatúry. Preto je veľmi dôležité, aby deťom, ktoré sú emocionálne a sociálne narušené, bola poskytnutá, nie len odborná, ale aj laická pomoc.

1 Charakteristika základných pojmov súvisiacich s emocionálnym a sociálnym narušením detí školského veku

Vo všeobecnosti pri problematike emocionálneho a sociálneho narušenia je dôležité na úvod podotknúť, že rozdiel medzi emocionálnym a sociálnym narušením je značný. Pri emocionálnom narušení jedinec trpí vnútorne a pri sociálnom narušení jedinec pôsobí negatívne na okolie a ak jeho správanie nie je podľa noriem spoločnosti, môže sa v najzávažnejších prípadoch dostať do rozporu so zákonom. Rodina ako prostredie, v ktorom dieťa vyrastá a zároveň, s ktorým je najviac späté ho výrazne ovplyvňuje práve po stránke emocionálnej a sociálnej. Rodina vytvára vlastné kultúrne prostredie, ktoré formuje osobnosť dieťaťa, ale je aj obrazom doby a jej politických, sociálnych, ekonomických, kultúrnych, ekologických a iných podmienok a zásad. Rodina je prvá skupina, ktorej členom sa človek stáva hneď po svojom narodení. Vzájomný vzťah medzi rodičmi a dieťaťom je založený na veľmi silných citových väzbách, a preto je dieťa k rodičom citovo pripútané. Rodičia by, preto mali svoje deti zahŕňať priazňou, starostlivosťou a poskytovať mu pocit bezpečia a istoty v jeho živote.

Problematika emocionálneho a sociálneho narušenia patrí do kategórie špeciálnej pedagogiky. V minulosti sa táto pedagogická disciplína označovala ako etopédia.

Š. Vašek (1994, s.57) uvádza, že “ *Etopédia (z gréckeho slova éthos -mrv, paideia-výchova) je „vedný odbor špeciálnej pedagogiky, ktorá sa zaoberá výchovou, prevýchovou, vyučovaním, vzdelávaním ťažkovychovávateľných detí a delikventnej mládeže, skúmaním príčin, prejavov a dôsledkov porúch správania“.*

E. Komárik (1999) hovorí, že etopédia by mohla označovať výchovu smerujúcu ku korekcii správania, návykov a zvykov, alebo výchovu smerujúcu k náprave mravov a k zvyšovaniu morálnosti konania.

Častokrát sa stáva, že z rôznych príčin a pôsobením rôznych vplyvov sa rodičia nestarajú o svoje deti adekvátnym spôsobom. Dôsledkom takéhoto správania je, že dieťa prežíva emocionálnu a sociálnu depriváciu.

A. Tisovičová (2004) uvádza, že emocionálna narušenosť je stav trvalých patologických prejavov v emocionálnej sfére, do ktorej sa nepočítajú väčšie výkyvy z normy. Emocionálna narušenosť sa netýka len emócií, ale aj emocionality, na ktorej poruchy vznikajú.

A. Škoviera (2004) považuje sociálnu narušenosť za správanie, ktorá je v rozpore s písanými i nepísanými zákonmi, ktoré poškodzuje druhých.

Vo všeobecnosti treba dodať, že problémom emocionálneho a sociálneho narušenia sa treba viac zaoberať a to preto, že jednotlivci, ktorí sú citovo a sociálne deprivovaní, môžu byť pre spoločnosť menšou hrozbou. Domnievame sa, že je potrebné, aby rodičia vychovávali svoje deti adekvátnym spôsobom a z ich strany nebolo nič zanedbané.

1.1 Pedagogika jedincov s emocionálnym a sociálnym narušením

Rodinné prostredie, v ktorom dieťa alebo jedinec vyrastá má veľký vplyv na jeho osobnosť. Dieťa v rodine nadobúda základné hodnoty, postoje, správanie a taktiež formy komunikácie. Ako sme už spomenuli z rôznych vplyvov, ktoré na jedinca pôsobia prevažne z exogénneho, vonkajšieho prostredia (rodinného, školského, rovesníckeho), môže mať za následok, že jedinec sa v období predškolského a školského veku v dôsledku sociálnej a emocionálnej deprivácie stane narušeným. Preto je potrebné sa o takéto deti starať a pomôcť im v prekonávaní ich deprivácie formou primeranej výchovy. Pedagogika jedincov s emocionálnym a sociálnym narušením je zložitá pedagogická disciplína. Výchova a prevýchova emocionálneho a sociálneho narušenia je proces, ktorý by mal vyústiť do príslušnej úrovne osobnostnej zrelosti a má umožniť jedincovi, aby sa ďalej rozvíjal žiaducim spôsobom v bežných podmienkach spoločnosti.

A. Škoviera (2004) uvádza, že v súčasnosti narastá v celkovej detskej populácii percentuálne zastúpenie týchto detí, ktoré potrebujú, či už vzhľadom na svoje správanie alebo vzhľadom na riziká, ktoré vážne ohrozujú ich optimálny vývin, špeciálne ciele odbornú starostlivosť.

E. Komárik (1999) uvádza, že výchova emocionálne a sociálne narušených osôb so špeciálnymi výchovnými potrebami je špecifický smer pedagogického pôsobenia a to v oblasti korekcie vrodených, vývinových alebo získaných porúch prežívania a správania. História ukázala, že nedospelá populácia si vyžaduje výchovné a prevýchovné pôsobenie z dôvodu, že svojimi činmi porušujú zákony, normy a hodnoty. Okrem toho existuje ďalšia skupina narušených detí, mladistvých a dospelých, ktorí sú obeťami. Deti traumatizované, na ktorých bolo spáchané násilie, citovo poranené, opustené, zanedbané deti, ktoré nemajú dostatok lásky a opory.

A. Tisovičová (2004) všeobecne uvádza, že výchovná narušenosť označuje skupinu porúch, ktoré vznikli nesprávnym výchovným vedením, ktorá spôsobuje u jednotlivca

poruchy v jeho správaní. Výchovná narušenosť sa delí na výchovnú zanedbanosť a patologické výchovné vedenie.

Výchova takýchto detí s emocionálnym a sociálnym narušením je veľmi špecifický smer v oblasti pedagogiky.

Podľa E. Komárika (1999) objektom výchovy emocionálne a sociálne narušených sa stávajú deti a mladiství, ktorí trpia funkčnými neuropsychickými poškodeniami, alebo aj také deti, ktoré sú zdravé, ale správajú sa neadaptívne. A nakoniec deti, ktoré nedokážu zvládnuť niektoré bežne sa vyskytujúce životné záťaž. Z prehľadu skupín, na ktoré sa zameriava výchova, terapia a poradenstvo v pedagogike sociálne a emocionálne narušených má päť oblastí záujmu s cieľom dosiahnuť:

- Účinné výchovné pôsobenia na deti, ktoré sú určitým spôsobom odlišné, pretože sa nedajú viesť bežnými postupmi rodičovskej a školskej výchovy sú to ťažko vychovávateľné deti.
- Účinné výchovné a prevýchovné pôsobenia v prípade, ak dieťa utrpelo citové poranenia a jeho vlastná rodina nevie, nechce alebo nemôže spolupracovať pri odstraňovaní následkov.
- Účinné prevýchovné pôsobenie v prípade, ak už došlo k výchovnému zlyhaniu a tieto dôsledky sa u dieťaťa prejavili a spoločnosť neakceptovala takéto správanie.
- Sociálna opora a krátkodobé poradenstvo pre rodičov ako aj výchovné vedenie detí, ktoré sa ocitli v záťažových životných situáciách, s ktorými sa nevedia vyrovnáť.
- Poradenstvo a výchovná pomoc dospelým, ktorí sa snažia zbaviť dôsledkov na základe výchovných zlyhaní vlastných rodín. Ide o vyrovanie sa s citovými traumami, ktoré utrpeli v detstve.

Jedným z primárnych výchovných cieľov sociálne a emocionálne narušených je zdravý vývin osobnosti, navodenie zmeny správania, hľadanie riešení problémov citového prežívania, ktoré by umožnili profesionálne uplatnenie a úspešné začlenenie sa do bežného života (Komárik, E., 1999).

Výchova detí s emocionálnym a sociálnym narušením v období ich najexpanzívnejšieho vývinu má mimoriadny význam pre rozvoj jedinca, ktorý sa bude vedieť v budúcnosti plnohodnotne začleniť do spoločnosti bez rôznych problémov. Preto je potrebné hľadať rôzne spôsoby ako takýmto deťom pomôcť a zároveň formou prevencie odstrániť riziká, ktorými sú vo svojom sociálnom prostredí v rôznej miere obklopení.

1.2 Charakteristika dieťaťa školského veku

Dieťa sa v správaní riadi citom, všetko čo ho zaujíma, čo pozoruje, čo si pamätá a o čom premýšľa je poznačené pozitívnymi, ale aj negatívnymi vzťahmi. Dieťa vidíme tešiť sa, smútiť, žiarliť a podobne. Dieťa postupne dozrieva pred vstupom do školy. Vstup do školy je významný zlom v živote dieťaťa. Znamená to prispôsobenie sa požiadavkám učiteľa a spolužiakov. Reakcie detí na školu sú rôzne, buď sa tešia, alebo vstup do školy očakávajú s obavami, poprípade majú strach. Obdobie predškolského a školského veku na seba nadväzujú a sú spolu späté.

Štádium predškolského veku zahŕňa štvrtý až šiesty rok života dieťaťa. Celý somatický vývin predškolského dieťaťa je veľmi zaujímavý. Telesný vývin je pomerne rýchly, pričom priberanie na hmotnosti je pomalšie. V piatich rokoch sa zrýchľuje rast horných aj dolných končatín, čiže dochádza k tvarovej premene organizmu. V rámci psychického vývinu je detské vnímanie ešte nedokonalé, pretože dieťa si najviac pamätá tie zážitky, ktoré bolo citovo podfarbené. V oblasti sociálneho kontaktu sa dieťa prejavuje už od začiatku dojčenského obdobia, pričom až v priebehu štvrtého a piateho roka sa prejavuje potreba dieťa v tom, že hra je základná činnosť. Potreba sociálnych kontaktov je u dieťaťa prirodzená, preto by sa mala realizovať v podmienkach rodiny (Kuric, J., 1997).

J. Průcha a kol. (2003) uvádzajú, že školský vek, ktorý sa vymedzuje časovo to je približne od 6 do 18 roku a spravidla sa vymedzuje aj povinnou školskou dochádzkou. Rozlišuje mladší školský vek, stredný školský vek a starší školský vek.

J. Kuric (1997) uvádza, že školský vek je časový úsek od 6.-7. do 10.-12. roku života dieťaťa a začína vstupom do školy, ktorý nasleduje po ukončení prvej tvarovej premeny postavy a končí sa začiatkom pred puberty.

Deti vo veku od 6 do 12 rokov patria do kategórie školského veku. Vzťahy s rovesníkmi sa stávajú počas tohto obdobia najdôležitejšími. Akýkoľvek spôsobom výnimočné deti si začínajú uvedomovať svoje odlišnosti a prípadne obmedzenia (Dulcan, M.K.- Martini, D.R., 2004).

Vstupom do školy sa od základu mení celkový spôsob života dieťaťa. Hrová činnosť ustupuje do úzadia a hlavnou činnosťou sa stáva učebná činnosť. Žiak sa postupne musí podriaďovať požiadavkám školského života. S povinnosťami a úlohami, ktoré dieťaťu pribudnú, zároveň priamo úmerne narastajú aj niektoré práva. Významné zmeny nastávajú aj v rozvoji jeho sociálnych vzťahov k ostatným ľuďom.

1.3 Emocionálna narušenosť

Je dokázané, že prvé emocionálne poranenia siahajú už od prvých mesiacov života dieťaťa. Hoci je málo ľudí, ktorí si nedokážu vybaviť niektoré poranenia z detstva, pretože takéto zážitky bývajú zvyčajne potláčané alebo sú v podvedomí. Najčastejším emocionálnym poškodením u detí, ktoré púta pozornosť aj v súčasnosti je sexuálne zneužívanie, rozvod rodičov alebo smrť rodiča. Najčastejšie príznaky, ktoré sa u týchto detí objavujú sú poruchy spánku, pomočovanie, pocity viny a zvýšenú agresivitu.

Emocionálne poranenia v detstve, preto nie sú bezvýznamné. Okrem už spomenutých mimoriadne traumatických zážitkov existuje mnoho drobnejších, ktoré zraňujú detskú psychiku. Ak ide o zámerný výsmech ten vždy dieťa zraní. Vysoké percento detí si musí opakovane vypočuť nevhodné poznámky zo strany dospelých (Benner, D.G, 1992).

Podľa E. Komárika (1999) pod emocionálnou narušenosťou u detí rozumie, že ide o poruchy správania a sociálnych vzťahov, ktorých príčinou môže byť vnútorný zmätok a bolesť. Zväčša ide o poruchy podmienené citovými traumami, prípadne dlhodobým neuspokojovaním základných sociálnych a rozvojových potrieb.

J. Průcha a kol. (2003) uvádzajú, že emocionálna narušenosť je všeobecne problémové správanie, komunikácia, ovládanie a vyjadrovanie pocitov. Sem patrí neprimeraná reakcia, úzkosť, strach, depresia.

„Pojem emocionálnej narušenosti zahŕňa i deti, ktoré sú schizofrenické a autistické. Nezahŕňa deti, ktoré sú sociálne neprispôsobené, pokiaľ sa nepreukáže, že sú vážne citovo postihnuté“ (Ysseldyke, E.J., Algozine, B., 1984, In Komárik, E. 1999, s.62).

E. Komárik,(1999, s.62) ďalej uvádza, že oficiálna definícia vážnej emocionálnej narušenosti používaná v USA hovorí, že *„ tento pojem znamená situáciu vykazujúcu jednu alebo viacero nasledujúcich charakteristík počas dlhého obdobia vo výraznej miere tak, že spätne ovplyvňujú vzdelávaciu výkonnosť“* akou môže byť:

- Neschopnosť učiť sa.
- Nespôsobilosť vytvárať a udržiavať primerané medzilidské vzťahy so spolužiakmi a učiteľmi.
- Neprimerané emocionálne prejavy a správanie za prirodzených okolností.
- Dlhodobo pretrvávajúca nálada s pocitom nešťastia alebo zvýšený pocit depresívnosti.

- Tendencia k fyzickým prejavom strachu v súvislosti s individuálnymi a školskými ťažkosťami.

Keďže už na začiatku boli tieto deti postavené pred niekoľko ťažkých prekážok, cez ktoré sa samé vlastnými silami nedokážu preniesť, sme presvedčení, že je našou povinnosťou pomôcť im v ich úsilí. Myslíme si, že je potrebné, aby pedagógovia, ale aj vychovávatelia mali dostatok informácií, ktoré sa týkajú jednak inštitucionálneho zázemia starostlivosti o emocionálne a sociálne narušené deti, teda odpovede na otázku kto a kde sa o tieto deti môže a má starať.

1.4 Sociálna narušenosť

Na základe názorov odbornej i laickej verejnosti konštatujeme, v školskom prostredí sa v zvýšenej miere vyskytujú žiaci, označovaní ako nedisciplinovaní, neprispôsobiví a nezvládnuteľní, čo máva za následok, že spomínané problémy môžu prerásť až do sociálneho narušenia.

Sociálna narušenosť patrí medzi poruchy detí a mládeže, ktoré si vyžadujú špeciálno-pedagogickú starostlivosť. O sociálnej narušenosti hovoríme v súvislosti s nedodržiavaním, prekračovaním, porušovaním spoločensky záväzných pravidiel, zásad, ktoré určujú správanie človeka v spoločnosti (Tisovičová, A., 2004).

E. Komárik (1999) pod sociálnou narušenosťou sa rozumie správanie, ktoré porušuje práva druhých ľudí a zákony štátov. Takéto správanie môžeme nazvať kriminálne alebo delikventné. Za delikventné správanie sa považujú menej vážne trestné činy. Kriminálne, respektíve delikventné správanie, ktoré porušuje zákony má korene v osobnosti človeka.

L. Košč (1975) o sociálne narušenom správaní hovorí, v spojitosti s nedodržiavaním a prestupovaním spoločensky záväzných pravidiel, zásad, predpisov ktoré určujú správanie človeka v celej spoločnosti.

Sociálna narušenosť sa prostredníctvom porúch správania prejavuje navonok. Na základe toho rozlišujeme poruchy správania a problémové správanie.

A. Tisovičová (2004) uvádza, že problémové správanie u detí, ktoré majú ťažkosti v podmienkach rodinnej a školskej výchovy sa označuje ako difícilné správanie.

Pod poruchou správania spravidla rozumieme *„neadaptívne formy správania jednotlivca alebo malej sociálnej skupiny, ktoré nepriaznivo vplyvajú na sociálny vzťahový rámec a socializačný proces jednotlivca alebo na fungovanie skupiny, respektíve ktoré*

nejakým spôsobom narušajú etické, právne a iné spoločenské normy. Pokiaľ nedochádza k prekročeniu týchto noriem, ale len k ich neprijatiu, je vhodnejšie hovoriť o problémovom správaní alebo neprispôsobení“ (Vašek, Š. et al., 1995, s. 166, In Határ, C., 2007, s. 19)

S. Kariková (2005, s.103) uvádza, že poruchy správania sú „*opakujúci sa a trvalý (v trvaní najmenej 6 mesiacov) vzorec disociálneho, agresívneho a vzdorovitého správania, ktoré porušuje sociálne normy a očakávania primerané veku dieťaťa (napr. krádeže, klamstvá, bitky a krutosť k zvieratám a k ľuďom, záškoláctvo, úteky z domu a pod.)“*

Poruchy správania sú definované ako „*opakované porušovania morálnych noriem a veku primeraných sociálnych očakávaní“* (Krejčířová, D., 1995, s.167, In Kariková, S., 2005, s.103).

E. Komárik (1999) hovorí, že poruchy správania sa klasifikujú podľa prítomnosti agresivity v správaní a podľa miery socializácie. Podľa miery agresivity rozoznávame dva typy porúch správania:

- Agresívna porucha správania – sa prejavuje prítomnosťou násillia v správaní. Takéto dieťa porušuje práva druhých fyzickým násillím proti osobám alebo majetku v konfrontácii s obeťou (napríklad vandalizmom, ubllžením na zdraví).
- Neagresívna porucha správania – sa prejavuje narušovaním hlavných spoločenských noriem.

Druhé kritérium delenia porúch správania podľa miery socializácie, ktorú následne delí na:

- Nesocializovaná porucha správania – ak jej aktér nie je schopný dosiahnuť normálny stav náklonnosti, empatie a citového vzťahu voči druhým. Nesocializovaní jedinci pochádzajú často z rodín, ktoré dieťa otvorene odmietli a kde mu dávali najavo, že je neželané. Sociálna situácia znemožňuje dieťaťu vytvorenie zmysluplných vzťahov. Nesocializované poruchy správania sa, preto obvykle prejavujú už v predpubertálnom období.
- Socializované poruchy správania- sa prejavujú obvykle v puberte. Deti pochádzajú často z početných rodín, obzvlášť z takých, kde otec býva často neprítomný, alebo má problémy so závislosťou.

A. Škoviera (2004, s.15) uvádza odpoveď čo vlastne správanie je „*správanie je vonkajšia pozorovateľná aktivita ľudského jedinca, napr. reč, výraz, konanie, ktorá je súčasťou jeho prispôsobenia sa podmienkam (aktuálnym, minulým, očakávaným), jeho odpoveďou na podnety. “*

A. Škoviera (2004) v oblasti pedagogiky klasifikuje poruchy správania vo vzťahu k spoločenskej akceptácii na:

- Prosociálne správanie- spoločenský ideál.
- Asociálne správanie- nie je namierené proti spoločnosti.
- Antisociálne správanie- protispoločenské v rozpore so zákonom.
- Disociálne správanie- neprispôsobivé správanie jednotlivca.

Existujú príznaky a príčiny na základe, ktorých sa deti a mládež správajú.

E. Komárik (1999) uvádza príznaky porúch správania a klasifikáciu porúch správania.

Príznaky diferencuje do dvoch základných tried a to:

- Neurologické príznaky – predstavujú nízku frustračnú toleranciu, podráždenosť, afektívne výbuchy, provokatívnu nespokojnosť, pomočovanie. Často sú spojené so školskými zlyhaniami.
- Sociálne príznaky – zahŕňajú také prejavy, ktoré možno chápať ako pokusy o kompenzáciu nízkeho sebacitu, napríklad skoré fajčenie, skorý pohlavný styk, užívanie omamných látok.

Poruchy správania u narušených jedincov E. Komárik (1999) taktiež následne delí do 3 základných skupín:

- Nesocializovaní agresívni jedinci – majú vysoký stupeň egocentrizmu a žiadne zmysluplné vzťahy. Toto správanie sa môže prejavovať napríklad šikanovaním mladších a slabších, fyzickou agresiou a krutosťou voči rovesníkom, voči dospelým sa prejavuje hostilitou, slovnými urážkami, odmietaním poslušnosti a negativizmom. Vyskytujú sa tiež trvalé klamstvá, časté záškoláctvo a vandalizmus. Vo vážnych prípadoch poruchy i fyzické násilie. Často sa v anamnéze objavuje rodičovské odmietanie. Nedostatok socializácie sa prejavuje aj v agresii a nedostatočnej sexuálnej inhibícii.
- Nesocializovaní neagresívni jedinci – vykazujú dva vzorce správania. Prvý je typický pre slabých, nespelých a ustrašených, ktorí vykazujú sebaochranné a manipulatívne klamstvá. Pridružujú sa k delikventným skupinám ako ich okrajoví členovia. Stávajú sa často obeťami šikanovania a agresie. Sú vnímaní ako detinskí a nezrelí a sú sexuálne submisívni, hlavne vtedy, ak im to poskytuje pocit ochrany a materiálny zisk. Druhý vzorec tohto správania je vlichocovanie sa.
- Socializovaní jedinci s poruchami správania – majú často v anamnéze nadmernú poslušnosť, ktorá vyúsťuje do adolescentnej vzbury a zapojenia sa do delikventnej

skupiny. Rodiny takýchto detí sú spravidla dysfunkčné. Výchovný štýl rodiny smeruje od prísneho, zakazujúceho až po liberálny štýl. Trestné činy konajú spravidla v skupinách. Ide o nie príliš vážne priestupky, najmä krádeže, ktoré majú často podobu pretekov v šikovnosti.

Dieťa s poruchou alebo s poruchami správania síce reaguje nežiaducim spôsobom, ale dôvodom takéhoto správania nie je to, že by dieťa samotné nechcelo dobrovoľne rešpektovať určité normy, ale hlavným dôvodom nežiaduceho správania sa je neschopnosť dieťaťa svoje konanie a činy ovládať, respektíve jeho neschopnosť správne vnímať a pochopiť, čo je od neho v danej situácii žiadané a očakávané. Špecifické poruchy správania bývajú diagnostikované už v rannom detstve, pred nástupom do školy. Typické prejavy porúch správania sa v plnom rozsahu najčastejšie prejavujú okolo 6. roku života dieťaťa. Poruchami správania trpí 3 až 5 % celkovej populácie, častejšie sa objavujú u chlapcov. Pedagóg sa vo svojej každodennej praxi stretáva s veľkým počtom problémových žiakov. Jednou z najťažších oblastí v práci učiteľa je práca s deťmi, ktoré majú problémové správanie. V laickej terminológii sa tieto deti označujú ako zlé, drzé, nevychované poprípade neslušné (Kariková, S., 2005).

Veľká prekážka, ktorú musí učiteľ často prekonávať, je vzdor u detí s poruchami správania. Žiak s takouto poruchou zväčša neakceptuje normy a odporuje požiadavkám pedagóga alebo vychovávateľa. U menšieho dieťaťa sa vzdor prejavuje krikom alebo plačom. Príčinou vzdoru môže byť aj fakt, že od neho požadujeme iné správanie, na ktoré je zvyknuté. Dôležité je pristupovať k takýmto deťom v škole individuálne. Hodnotenie dieťaťa so špecifickými poruchami správania, by samozrejme malo aj zohľadňovať stupeň postihnutia dieťaťa a jeho schopnosti, ktorými disponuje. Pri hodnotení správania je vhodnejšie vyzdvihnúť a oceniť dobré správanie u dieťaťa, ako trestať nežiaduce prejavy v správaní.

2 Príčiny a prejavy emocionálneho a sociálneho narušenia u detí školského veku

Emocionálny a sociálny vývin dieťaťa je v prvých rokoch spájaný predovšetkým s uvedomovaním si vlastnej osoby, uvedomením si vlastného ja. Dieťa sa postupne učí, že je samostatný jedinec, ktorý má svoje telo, meno, že svojim správaním, môže ovplyvňovať svoje okolie. Samozrejme, že je potrebné pripomenúť, že miera odlišnosti je podmienená stupňom a druhom narušenia, ktoré dieťa má. Rôzne príčiny a prejavy emocionálneho narušenia a sociálneho narušenia sú preto rôzne.

2.1 Príčiny a prejavy emocionálneho narušenia

Ako sme už spomenuli existujú rôzne emocionálne narušenia. Príčiny a prejavy, ktoré sú s tým spojené majú za dôsledok, že jedinec v oblasti emocionality trpí.

E. Komárik (1999) uvádza za najčastejšie príčiny narušeného vývinu emocionality dieťaťa nasledovné:

- Vývinové poruchy v detstve a dospievaní -ADHD, úniková porucha v detstve, schizoidná porucha v detstve, pervazívna vývinová porucha, detský autizmus, poruchy ovládania impulzov, kleptománia, pyrománia, patologický hazard, separačná úzkostná porucha, hyperanxiózna porucha, porucha identity, porucha prispôsobenia, poruchy reči.
- Príčiny spojené s vrodenými osobitosťami dieťaťa v oblasti temperamentu- deti, ktoré sú vzdorovité, bezproblémové, plaché, s vrodenu poruchou citových vzťahov.
- Príčiny spojené s neuspokojovaním základných vývinových potrieb v detstve- zanedbávané deti.
- Príčiny spojené s citovými traumami v detstve – v prípady, keď dieťa vyrastá bez rodičov, keď dieťaťu umrie rodič, keď je vyňaté, odobraté z rodiny.
- Príčiny spojené s výchovným pôsobením rodiny a školy- neadaptívne správanie rodičov, riešenie problémov cez deti, dvojité väzba, násilie v rodine, citový chlad, šikanovanie.
- Príčiny spojené s nezvládnutím akútnych záťažových situácií.

E. Komárik (1999) uvádza, že na základe príčin porúch emocionality sú spojené aj prejavy alebo príznaky emocionality medzi, ktoré patrí:

- Agresia- túžba ublížiť inému človeku. Často vyplýva z emócií, ako je hnev a frustrácia.
- Depresia- jej symptómami sú napríklad skleslosť, pesimizmus, sebakritika. Je spojená s poruchami zažívania, spánku, bolesťou a sexuálnou dysfunkciou, častými sú aj strata chuti do jedla a nedostatok energie.
- Hanba- emočné prežívanie podobné zážitku viny, má však iný zdroj, ktorým je porušenie noriem, štandardov a očakávaní, ktoré kladie niekto iný.
- Hnev- intenzívna emočná odpoveď, vnútorná pripravenosť na agresiu. Je vyvolaná frustráciou, pocitom vlastnej bezcennosti a bezmocnosti. Prejavuje sa buď otvoreným správaním, alebo len ako vnútorný zážitok.
- Mánia- stav nadšenia a pocit vynikajúcej vnútornej pohody. Mánická nálada negatívne ovplyvňuje úsudok, výsledkom čoho je konanie bez zvažovania dôsledkov.
- Motorický nepokoj- stav úzkosti a zreteľného nepokoja prejavujúca sa v neustálom pohybe z miesta na miesto, nespavosťou.
- Naučená bezmocnosť → forma depresie prejavujúca sa v rezignácii a neochote čokoľvek podniknúť. Jej korene sú zväčša v minulých skúsenostiach, že úsilie nikdy nevedlo k dosiahnutiu cieľa. Vyskytuje sa u detí, ktoré absolvovali školu so značkou zlého žiaka.
- Perfekcionizmus- túžba po dokonalosti zvyčajne kvôli subjektívnemu pocitu viny za stratu milovanej osoby (rodiča, ktorý opustil rodinu), dieťa sa snaží získať si lásku a uznanie „nerobením chýb“.
- Pocit menejcennosti - vnútorný zážitkový stav vyplývajúci z porovnania vlastných výkonov s druhými osobami, ktoré sú na tom lepšie. Môže dôjsť k rezignácii, obviňovaniu a odsudzovaniu druhých, ale aj k snahe odstrániť pocit menejcennosti kompenzáciou.
- Poslušnosť- môže byť spôsobom ak dieťa uniká od zodpovednosti a má istotu, že zodpovednosť nesie niekto iný. Poslušnosťou môže byť aj vnútorné stotožnenie sa s hodnotami a postojmi istej skupiny. Poslušnosťou je aj úslužnosť, súhlas s činnosťami a výrokmí, ktoré autorita vyžaduje, bez vnútorného stotožnenia sa

s nimi. Deštruktívna poslušnosť je podriaďovanie sa želaniam autority natoľko, že človek je schopný ublížiť iným.

- Pýcha- vysoký sebacit, sebaláska a sebauspokojovanie s vlastným postavením, správaním, reputáciou a osobnými vlastnosťami. Vo svojej podstate je obranným postupom, ktorý núti skrývať vlastné pocity menejcennosti a nedostatky.
- Ritualizácia správania- rituál je bežnou súčasťou medziosobného styku.
- Smútok- proces uzdravovania emočnej bolesti vyplývajúcej zo straty. Príznakmi sú akútna duševná bolesť, citový zmätok, fluktuácie nálady, vina, depresia, bezmocnosť, hnev, osamelosť a beznádej.
- Strach- zvieraná negatívna emócia, vždy spojená s konkrétnym objektom, ktorý je vnímaný ako ohrozenie. Jednou z foriem strachu je fóbia, čo je iracionálny strach zo skutočností, ktoré sú neškodné.
- Úzkosť- citová narušenosť podobná strachu, nie je ale spojená s prítomnosťou realistického ohrozenia z prostredia. Je vyvolávaná myšlienkami, obavami, rozmyšľaním o tom, čo by sa mohlo stať.
- Vina- predstavuje emócie, ktoré nasledujú po tom, čo si človek prizná porušenie vlastnej normy konania. Má dve podoby - pocit viny, čiže neurotické sebaobviňovanie za veci, za ktoré človek nemôže a reálna vina (skutočná ľútosť).
- Výčiny - vyjadrenie vnútorného konfliktu činom. Ide zväčša o činy, ktoré nemajú logicky pochopiteľný reťazec. Sú výsledkom vnútorného napätia, ktoré si človek nepamätá.
- Závist'- negatívny cit spojený s tým, že iný niečo vlastní, čo by chcel človek mať, ale nemá to. Má deštruktívny vplyv na osobnosť človeka a na medziľudské vzťahy.
- Žiarlivosť'- predpokladá trojicu osôb, žiarliaceho, milovaného a soka. Príčinou žiarlivosti je strach z reálnej alebo predstavovanej straty náklonnosti zo strany milovanej osoby.

Príčiny a prejavy emocionálneho narušenia, ktoré sme uviedli, komplikujú narušenému jedincovi prežívanie a zvládanie štandardných životných situácií a záťaží. Preto, by sme mali deti výchovne usmerňovať a chrániť ich pred negatívnymi vplyvmi, ktoré neskôr môžu vyvolať ťažko odstrániteľné následky.

2.1.1 Syndróm týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa (CAN)

K frekventovaným príčinám emocionálneho narušenia u detí patrí aj syndróm CAN. Na Slovensku sa o tejto problematike veľmi málo hovorí. Syndróm týraného, zneužívaného a zanedbaného dieťaťa je veľmi závažná problematika na celom svete. Syndróm týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa sa označuje skratkou CAN (Child Abuse and Neglect). O celosvetovom probléme sa začalo na verejnosti hovoriť až v druhej polovici 20. Storočia, na Slovensku dokonca až na konci v 90-tych rokoch a to napriek tomu, že tento fenomén je s veľkou pravdepodobnosťou taký starý, ako samotné ľudstvo. Ak sú deti dlhodobo vystavené trestom, telesným či psychickým, dochádza u nich k poškodeniu nielen telesnému, ale aj duševnému, k narušeniu ich spoločenskej adaptability a k disharmónii vo vývine osobnosti. V dôsledku toho je pocit istoty u týchto detí natoľko oslabený, že sa boja stratiť aj svoju nefunkčnú rodinu, napriek tomu, že je zdrojom ich utrpenia.

K. Viciánová (2000, s.8) uvádza, že „*Syndrómom CAN označujeme súborom nepriaznivých príznakov najrôznejších oblastiach stavu a vývoja dieťaťa i jeho postavenie v spoločnosti, no predovšetkým v rodine*“.

E. Vaníčková (2008) hovorí, že fyzický trest je týraním vtedy, ak dochádza k potrestaniu za pomoci predmetu a ak je bitie smerované na citlivé časti tela a zostávajú stopy napríklad modriny, škrabance.

Týmto závažným javom sa v polovici minulého storočia začali zaoberať i lekári. Všimli si neobvyklé zranenia detí a to predovšetkým v oblasti hlavy a hrudníka. Poranenia nemohli byť spôsobené náhodným úrazom.

Medzi formy fyzického týrania K. Fuchsova (2008) uvádza, že fyzické týranie má rôzne, niekedy naozaj až drastické formy. Medzi najčastejšie formy telesného týrania patria najmä:

- Telesný kontakt, ktorý zanecháva podliatiny alebo zlomeniny.
- Bitie päsťou, zbraňou alebo rôznymi predmetmi, prípadne aj bitie palicou, remeňom v prípadoch, že zanecháva na tele dieťaťa jazvy, podliatiny.
- Kopanie a búchanie hlavou o stenu, trhanie vlasov.
- Prudké trasenie, hlavne s malým dieťaťom, hádzanie s ním do postelky či po miestnosti.

- Obmedzovanie spánku alebo odopieranie potravy, zanedbanie hygieny, spôsobovanie fyzického utrpenia dieťaťa jeho nútením k splneniu nejakej nebezpečnej úlohy.

Syndróm zneužívaného dieťaťa k sexuálnemu zneužívaniu dochádza vtedy, ak dospelý zneužíva dieťa k sexuálnemu uspokojeniu, alebo v oblasti prostitúcie a pornografie.

J. Dunovský (1995,s.75) považuje sexuálne zneužitie dieťaťa „za nepatričné vystavenie dieťaťa pohlavnému kontaktu, činnosti či správaniu. Zahŕňa akékoľvek sexuálne dotýkanie, styk či vykorisťovanie kýmkoľvek, komu bolo dieťa zverené do starostlivosti, alebo kýmkoľvek, kto sa s dieťaťom dostal do nejakého styku“.

Formy sexuálneho zneužívania, ktoré M. Vlčková (2001) uvádza delí na:

Bezdotykové sexuálne zneužívanie:

- rozhovor o tom, čo by páchatel' rád s dieťaťom robil (verbálne sexuálne návrhy) znepokojuvanie dieťaťa.
- sexuálna exploatácia dieťaťa - zneužívanie na pornografické účely.
- Exhíbicionizmus.
- voyerizmus (sexuálne vzrušenie pri pozorovaní nahého, vyzliekajúceho sa dieťaťa).

Dotykové, sexuálne zneužívanie:

- nepenetratívne aktivity (dotýkanie genitálií dieťaťa predmetmi, rukami).
- penetratívne aktivity (peniknutie do genitálií dieťaťa), ktoré môžu mať formu orálnu, análnu, genitálnu.

Syndróm zanedbávaného dieťaťa je akýkoľvek nedostatok starostlivosti o dieťa, ktorý spôsobuje vážnu ujmu na zdraví a vývine dieťaťa, alebo dieťa ohrozuje.

M. Vlčková (2001) chápe zanedbávanie ako pasívny prístup k dieťaťu spojený s nedostatočným zohľadnením a zabezpečovacím aktuálnych a vývojových potrieb dieťaťa, spôsobujúci zaostávanie jeho telesného, psychického aj emocionálneho vývoja.

Pri, ktorých formy zanedbávania uvádza:

- Odmietnutie starostlivosti o telesné zdravie alebo jej oneskorenie.
- Odmietnutie starostlivosti o mentálne zdravie alebo jej oneskorenie.
- Zanedbávanie dozoru.
- Nedbalé poskytnutie starostlivosti.
- Zanedbanie osobnej hygieny.
- Zanedbávanie výživy.

Pri štúdiu literatúry sme zistili, že i na Slovensku si pripomíname 19. november ako Svetový deň prevencie týrania a zneužívania detí. Týranie detí, či už telesné alebo duševné, ničí v deťoch nielen bezstarostnosť ich detstva, ale za určitých okolností následky týrania pretrvávajú až do dospelosti, kedy sa prejavujú negatívne, pri formovaní osobnosti v období dospievania a menia takého človeka na osobu značne psychicky labilnú. Týrané dieťa sa postupne identifikuje s agresívnym rodičom a je náchylné uplatňovať tie isté spôsoby správania voči vlastným deťom, čím sa problém prenáša z generácie na generáciu. K včasnému odhaľovaniu nevhodného a zakázaného správania sa k deťom môžeme prispieť všetci. Najmä ak budeme všímať k problémom druhých.

2.1.2 Úzkosť a strach

Strach ani úzkosť nie sú pocity, ktoré by nám mali bez príčiny znehodnocovať život. Práve naopak, ich cieľom je upozorniť nás na reálne alebo potenciálne nebezpečenstvo, pričom každý jednotlivец sa učí vyhodnocovať jeho mieru sám. U detí sa bežne stretávame s tým, že pri prvom kontakte s cudzím prostredím alebo človekom nerozprávajú. Ak je vývin dieťaťa v poriadku, postupne sa osmelí a v podobných situáciách sa bude čoraz viac cítiť sebaistý a bez problémov komunikovať. Zbaví sa strachu z neznáameho a bude si čoraz viac dôverovať. Pre deti je veľkým zlomom nástup do materskej školy a nástup do základnej školy. Strach z neznáameho je u detí ako aj u dospelého človeka prirodzený.

Podľa L. Vavrušovej (2008) anxieta alebo úzkosť je výsostne subjektívny pocit obáv, hrôzy a strachu. Má vegetatívne príznaky, ktoré sú súčasťou anxiózneho nálady

S. Kariková (2001, s.60) definuje úzkosť (axionzitu) ako „*nepríjemný zážitok jedinca charakterizovaný tiesňou a napätím pri neurčitosti podnetu, ktorý tento stav vyvoláva. Úzkosť je prejavom maladaptívneho správania, t.j chybného alebo nedostatočného prispôsobenia sa danej situácii*“.

F. Reimann (2007) uvádza, že strach patrí k nášmu životu a je jeho neoddeliteľnou súčasťou. Stále v nových obmenách nás sprevádza od nášho narodenia až po smrť. Už v dejinách ľudstva sa stretávame s novými pokusmi ako zvládnuť strach, ako ho zmenšiť. Jednou z našich ilúzií je, že veríme, že život je možné žiť aj bez strachu. Strach patrí do nášho života a je odrazom našich obáv. So strachom môžeme bojovať formou odvahy, dôvery, moci, nádeji, pokory, lásky, ktorá nám môže pomôcť prijať strach a sa s ním vyrovnáť.

L. Košč (1975) uvádza o úzkosti alebo anxiozite, že patrí medzi emocionálne prejavy. Osoba alebo dieťa sa stáva úzkostné v dôsledku rôznych sociálnych situácií, akým môže byť napríklad veľmi úzkostlivý štýl výchovy zo strany rodičov, učiteľov alebo aj vychovávateľov. Veľký podiel majú aj konflikty vnútorné (psychické) a vonkajšie (spoločenská povaha). Úzkosť môže vyústiť do disociácie, čiže upadanie do stavu bezmocnosti. Ak tento stav trvá dlhší čas, obyčajne to vedie k maladjustovanému správaniu.

J. Poněšický (2005) hovorí o úzkosti ako o obave z niečoho doposiaľ nejasného, či neznámeho, keďže strach má konkrétnu podobu, obsah a predmet. V oboch prípadoch ide o dôležité emočné reakcie.

S. Kariková (2001) uvádza aké môžu byť vonkajšie prejavy úzkosti u detí:

- Nápadná hanblivosť a neistota v prítomnosti cudzích alebo viacerých ľudí.
- Agresivita voči slabším deťom.
- Vymýšľanie dramatických situácií.
- Plačlivosť a precitlivosť.
- Silné fobie
- Lipnutie na matke alebo inej osobe
- Uzatváranie sa do seba
- Prehnané reakcie na náhle a neočakávané podnety.

Strach a úzkosť je u detí a mládeže jednou z príčin úniku k sebapoškodzovaniu, alebo užívaniu omamných látok a alkoholu. Dospelí jedinci, ktorí si uvedomujú, že trpia úzkosťou a strachom ich život je ťažší, pretože boj so strachom v dospelosti je omnoho náročnejší. Včasná prevencia od detstva je predpokladom toho, že jedinec bude mať život bez strachu a úzkosti. Dôležité je, aby si rodičia osvojili zásadu, že nikdy nesmú zľahčovať význam strachu a úzkosti u dieťaťa. Každú úzkosť a strach by mali brať vážne a rozprávať sa o nich s dieťaťom.

2.1.3 Detská depresia

V súčasnosti depesiou netrpia len dospelí, ale aj deti a tínedžeri. Deti prežívajú také isté pocity úzkosti, strachu, krivdy, smútku ako dospelí. Z vývinového hľadiska je detstvo najnáročnejšie, ale zároveň najšťastnejšie obdobie v živote dieťaťa, aj keď nie vždy to musí byť pravidlo. U detí sa depresia môže prejaviť prostredníctvom problémov, ktoré sa

môžu vyskytnúť v škole napríklad ráno, keď žiak vstáva do školy a má rôzne somatické príznaky bez zjavnej príčiny (bolesti hlavy, nevoľnosť a podobne). Avšak pokiaľ tieto príznaky pretrvávajú dlhšie obdobie a narušuje bežný denný život dieťaťa, potom by to mohla byť aj indikácia, že ide o depresívne ochorenie.

L.Vavrušová (2008) uvádza, že depresia je jedno z najhorších psychických ochorení, ktoré je uznané ako najťaživejšie prežívané duševné ochorenie. Vyskytuje sa v každom vekovom období a nerobí rozdiely v rasách a ani medzi sociálnymi vrstvami. V súčasnosti depresiou trpí v priemere 3% detí v školskom veku. Depresia u detí sa od tej u dospelých môže líšiť príznakmi a priebehom. Vo všeobecnosti ale platí, čím je dieťa mladšie, tým viac sa ochorenie prejavuje telesnými ťažkosťami.

J.Elliot a M.Place (2002) hovoria o depresii, že je to stav hlbokého nešťastia, sklúčenosti, ktorý je väčší ako bežný smútok. Často býva spojený s negatívnym premýšľaním o sebe samom. Depresívna nálada, ktorá je príznakom je spojená s plačlivosťou, podráždenosťou, stratou chuti do jedla, poruchou spánku, nesústredenosťou a podobne.

Samozrejme za vznikom depresie stoja aj najtypickejšie príčiny.

L. Vavrušová (2008) uvádza, že za vznikom depresie stoja:

- Emócie- ktoré odzrkadľujú vonkajší obraz vo vzťahu k vlastnej osobe. City majú svoju dynamiku a vzájomnú súvislosť.
- Nálada- pri, ktorej ide o dlhšie trvajúce emočné reakcie určitého smeru.
- Strach- je vyšší stupeň obavy spôsobenej s očakávaním niečoho nepríjemného.
- Úzkosť- patrí medzi bezpredmetné obavy.
- Fóbia- predstavuje iracionálny strach z konkrétnej situácie. Fóbia na rozdiel od úzkosti má konkrétny a určitý obsah.

Akakoľvek depresívna porucha zanecháva na dieťati následky, ktoré sa môžu aj odraziť v jeho prospechu v škole a tým je aj jeho výkonnosť oveľa nižšia. Preto, by rodičia mali byť voči svojim deťom oveľa všímavejší a ak ich niečo trápi, mali by tomu venovať viacej pozornosti. Dieťa je najzraniteľnejšie v období vývinu a preto, by sme mali fenoménu detskej depresie venovať viacej pozornosti. Na Slovensku sa o problematike detí, ktoré majú depresie oveľa intenzívnejšie hovorí a odborníci tomu venujú značnú pozornosť. Podľa nás je potrebné, aby sa rodičia zaujímali nielen o ekonomické zabezpečenie svojich detí, ale aj zabezpečenie emocionálne a to, pocit dôvery, záujmu, trávenie spoločného času a podobne.

2.1.4 Automutilácia

Medzi ďalšie veľmi zaujímavé fenomény nielen na Slovensku je, ak si jedinec spôsobuje fyzické zranenia zamerané voči sebe. Hovoríme o sebapoškodzovaní alebo automutilácii.

Sebapoškodzovanie respektíve automutilácia pochádza z anglického slova self-mutilation a je to opakované násilné správanie zamerané voči sebe, spôsobujúce fyzické zranenia, bez úmyslu spáchať samovraždu. Môže ísť napríklad o škrabanie, bodanie sa, rezanie, udieranie sa, vytrhávanie si vlasov, spôsobovanie si popálenín a podobne. Jeho účelom je vyjadriť alebo uvoľniť emocionálny nepokoj. Automutilácia môže byť diagnostikovaná už od piatich rokov a často sa využíva ako adaptačný mechanizmus vyrovnávania sa s problémom. Na Slovensku je sebapoškodzovanie ešte stále tabu. Mnohí jednotlivci, ktorí si takto ubližujú, to držia v tajnosti, lebo sa cítia byť zlými. Pravdou je, že ľudia, ktorí si zámerne ubližujú sú v poriadku, len trpia množstvom emočnej bolesti a napätia. Sebapoškodzovanie používajú pravdepodobne, preto lebo ich nikto nenaučil iným, racionálnejším spôsobom prekonávania emocionálnej záťaže. Kým spoločnosť neodtabuizuje túto formu správania a nezačne o tom hovoriť, tak sebapoškodzovanie bude ešte stále tajomstvom trpiacich (<http://sk.wikipedia.org/wiki/Sebapo%C5%A1kodzovanie>). Medzi najčastejšie spôsoby sebapoškodzovania patrí:

- Rezanie/strihanie- je najčastejší spôsob sebapoškodzovania. Bežne sa používa nôž, žiletka alebo iné ostré predmety. Väčšina porezaní sa nachádza na ramenách, nohách, zápästiach a hrudi.
- Popáleniny- ďalší častý spôsob sebapoškodzovania. Obyčajne sa realizuje cigaretami, zapaľovačom, zápalkami, horúcimi (žehlička) či horiacimi predmetmi. Obdobne ako pri rezaní, ľudia sa zvyknú popáliť na ramenách, zápästiach, nohách, hrudi.
- Zásahy do rán- väčšina ľudí si zasahuje do hojenia rán, ale za sebapoškodzovanie to považujeme len vtedy, keď sa to robí kontraproduktívne. Často si ľudia zoškrabávajú chrasty, strkajú si do rán ihly, špendlíky alebo iné predmety.
- Udieranie sa- päťami, obyčajne do hlavy alebo stehien sa možno nezdá také závažné ako vyššie spomenuté druhy, deje sa však z rovnakých príčin.

- Extrémne obhrýzanie si nechtov- mnohí ľudia si obhrýzajú nechty, o sebapoškodzovanie však ide, ak je krutejšie a častejšie ako je normál. Neraz zasahuje až do pokožky a vedie ku krvácaniu.
- Škrabanie sa- bežné škrabanie sa môže zvrhnúť na chorobné, charakterizované vyššou intenzitou a trvaním. Koža sa stáva odretou až krvavou. Používajú sa na to obvykle nechty, ale niekedy aj ostré či napoly ostré predmety ako sú nôž, hrebeň,
- Trichotilománia, čiže vytrhávanie si vlasov a chlupov- je nadmerné opakované vytrhávanie vlasov, vedúce k ich zjavnému úbytku. Obyčajne si postihnutý vytrháva vlasy, ale môže ísť práve tak aj o obočie, bradu či iné ochlpenie.
- Lámanie si kostí- ide o zriedkavú, ale o to vážnejšiu formu. Používajú sa ťažké predmety ako je napríklad kladivo
(<http://sk.wikipedia.org/wiki/Sebapo%C5%A1kodzovanie>).

Akékoľvek sebapoškodzovanie je dôsledkom toho, že jednotlivец niečo negatívne prežíva. Pocity, ktoré ho ťažia ventiluje spôsobom pre neho subjektívne dostupným. Preto je potrebné, aby sme dieťa už od útleho detstva viedli k tomu, že je dôležité pokúsiť sa nájsť na každý problém adekvátne riešenie a v prípade potreby dokázať požiadať o pomoc dospelých.

2.1.4 Traumatizujúce situácie, rozvod rodičov a úmrtie blízkej osoby

Na to ako sa dieťa vyrovná s traumatizujúcou situáciou má veľký vplyv jeho vek. Už v dvoch rokoch vie batol'a rozlišovať osoby a začína svoje zážitky uplatňovať v hre. Okolo tretieho roka sa už hra dieťaťa stáva viac premyslená a začína byť zároveň prostriedkom pomoci, pri ktorej dieťa hľadá cestu k pochopeniu sveta. V štvrtom roku života sa u dieťaťa rozvíja schopnosť poznania, pretože dieťa si začína uvedomovať, že určité problémy vždy nemusia byť spôsobené iba jeho správaním. Začiatkom piateho a koncom šiesteho roka života si už dieťa vie spájať súvislosti medzi vzniknutými príčinami (Elliot, J - Place, M., 2002).

Medzi časté a typické stresujúce situácie pre dieťa je úmrtie blízkej osoby.

J. Elliot a M. Place (2002) uvádzajú, že kľúčovým faktorom pri zvládaní stresujúcich situácií u dieťaťa je opäť vek, ktorý rozhoduje o tom, ako sa s takouto situáciou vie dieťa vysporiadať. Po úmrtí blízkej osoby deti mladšie ako päť rokov vnímajú smrť ako niečo

návratné. V období siedmeho roka už dieťa vníma úmrtie blízkej osoby ako trvalý fakt a dopad je veľmi veľký a dôsledok toho je, že deti často strácajú motiváciu v učení.

U starších detí je v prvom rade potrebné vytvoriť prostredie plnej podpory a starostlivosti. Je dôležité si uvedomiť, že dieťa bude klásť otázky, ktoré je potrebné zodpovedať a zvládnuť. Pozitívnu reakciou, v tomto prípade je dať dieťaťu priestor k vyjadreniu svojich pocitov a potvrdiť mu, že plač je prirodzenou reakciou. Veľmi často môže pomôcť ak sa dieťa zúčastní na pohrebe (Weller, E.B a kol. 1988 In Elliot, J., - Place, M., 2002).

M.K. Dulcan a D.R. Martini (2004) uvádzajú, že trúchliace deti majú depresívnu náladu, zhoršený spánok, zmeny apetítu, podráždenosť, pokles školského výkonu a v prvých dvoch mesiacoch po smrti rodiča môže tieto prejavy viesť k vzniku depresie.

Strata blízkeho človeka je ako sme už spomenuli traumatizujúcim zážitkom. Každý koho sa smrť blízkeho dotkne je postavený pred veľmi neľahkú úlohu a to nájsť novú silu a motiváciu do života. Niekomu to trvá kratšie, niekomu dlhšie. Je dôležité si uvedomiť, že život bez milovanej osoby už nikdy nebude taký, ako pred tým. Preto je dôležité, aby sme našli nový spôsob, ako sa naučiť žiť a vyrovnať s myšlienkou straty blízkej osoby.

O tom, že rozvod je veľký zásah nielen do života partnerov, ale aj ich detí asi nikto nepochybuje. Práve deti v období predškolskom a školskom veku vnímajú rozvod rodičov veľmi citlivo. Často nastáva otázka, komu z rodičov prideliť súd výchovu detí, a preto vznikajú menšie či väčšie rodinné konflikty. Ojedinelé však nie sú, ani prípady manželských dvojíc, ktoré sa rozvádajú v čase, keď sú ich deti už dospelé. Platí, že čím je mladšie dieťa, tým rozvod rodičov na dieťaťati zanechá negatívnejšie dôsledky.

J. Elliot a M. Place (2002) hovoria, že u detí, ktoré prežili rozchod alebo rozvod rodičov je až trikrát väčšia pravdepodobnosť výskytu emocionálnych problémov spojená s problémami so správaním. Takáto situácia je pre dieťa značne stresujúca, pretože sa nemôže bezstarostne tešiť zo stretnutí s druhým rodičom. Ak rozvod rodičov nastane tesne pred pubertou je veľká pravdepodobnosť, že u dieťaťa budú negatívne ovplyvnené vzťahy s vrstovníkmi aj výkony v škole. Stres z rozchodu rodičov, môže extrémne zvýrazniť určité charakterové rysy dieťaťa a vyvolať depresiu, či dokonca samovražedné správanie. V staršom veku dieťa už dokáže situáciu vidieť komplexne a môže k danej situácii zaujať vlastný postoj.

2.1.5 Trend Emo, Kulty a sekty

Trend Emo je americký slangový výraz pôvodne označujúci hudobný žáner. Vznikol v polovici 80-tych rokov a je výrazne ovplyvnený washingtonskou scénou.

Na Slovensku nemáme všeobecne známeho typického predstaviteľa tohto hudobného žánru, čo ale neznamená, že sa u nás nenachádzajú žiadne takéto kapely. Prevažná väčšina tvorí v domácich štúdiách a vystupuje na menších koncertoch alebo v kluboch. Tak ako sa predstavitelia rôznych hudobných žánrov vyznačujú osobitým štýlom obliekania, tak aj predstavitelia emo majú svoj štýl v obliekaní a móde. Ide o dva rôzne štýly obliekania. Prvý vychádza z „indie emo“ scény deväťdesiatych rokov, a má väzby v indie rocku a punk rocku. Zahrňuje oblečenie obnoseného vzhľadu, typicky vo vojenských farbách, prípadne retro štýl. Tričká býva s podtlačou v štýle osemdesiatych rokov. Tašky a batohy bývajú zdobené špendlíkmi a odznakmi rôznych kapiel. Druhý populárny štýl je tmavší a vyznačuje sa narovnanými dlhšími vlasmi odfarbenými na čierne. Muži nosia tesnejšie nohavice, obvyklý je piercing pier či obočia a tmavý make up. Častým doplnkom sú okuliare s hrubšími tmavými rámami, ktoré občas nosia aj jedinci ktorí okuliare v skutočnosti nepotrebujú (<http://sk.wikipedia.org/wiki/Emo>).

Kulty a sekty nielen na Slovensku ovplyvňujú jednotlivcov v správaní. Typické pre kulty a sekty je, že ich náboženským praktikám podliehajú mnoho krát mladí jednotlivci čo môže mať za dôsledok sociálnu narušenosť.

Kult je súhrn všetkých náboženských praktík daného náboženstva, presnejšie súhrn všetkých exoterických prejavov náboženstva. V širšom zmysle synonymum pre náboženské uctievanie, zbožňovanie alebo pre bohoslužbu. Veľké (často nekritické a prílišné) uctievanie konkrétnej osobnosti, myšlienky, predmetu či práce. Často aj skupina ľudí, prípadne výrobky a podobne, súvisiaca s týmto uctievaním; v užšom a modernejšom zmysle vybraná skupina ľudí fanaticky uctievajúcia tieto veci v rozpore s názorom „väčšinovej“ spoločnosti, napríklad kultový film, kultový seriál, kultová postava, kultová hra (<http://sk.wikipedia.org/wiki/Kult>).

Sekta pochádza z latinského slova secta, sequi – nasledovať. Je v tradičnom chápaní, spravidla menšia náboženská obec, ktorá sa schizmou alebo priamo odštiepila od väčšej, spravidla etablovanej cirkvi, pretože sa od tejto materskej cirkvi líši vierovyznaním alebo obradom a podobne. V tomto zmysle sa výraz už spravidla nepoužíva a nahradili ho výrazy ako alternatívne náboženstvo, nové náboženské hnutie a podobne. Sekta je skupina ľudí, budujúca si svoju identitu na odmietaní možnosti ľudstva napredovať v niektorej oblasti

poznania, obvykle náboženskej alebo spoločenskej sekty. Postoje k nečlenom sekty sú pohrdavé (členovia sekty sa považujú za vyvolených), alebo nepriateľské. Vstup do sekty je podmienený absolvovaním určitých obradov, ktoré sú charakteristické pre každú jednotlivú sektu. Obvykle sú významnou súčasťou manipulačných techník, zbavujúcich jednotlivca jeho osobnostnej identity a emočných väzieb na jeho pôvodné rodinné zázemie. Charakteristickou črtou sekty je potláčanie osobnostnej identity jej členov a nadväzne ich totálne podrobenie sa vodcovi. V skupinách vládla hierarchia. Byť začlenený do štruktúry skupiny znamenalo pre daného jednotlivca istotu (<http://sk.wikipedia.org/wiki/Sekta>).

3.2 Príčiny a prejavy sociálneho narušenia

Rôzne vplyvy, ktoré pôsobia na sociálnu narušenosť ovplyvňujú dieťa v oblasti správania a prežívania.

S. Kariková (2005) uvádza, že príčiny, ktoré spôsobujú poruchy tvoria štyri základné skupiny:

1. Osobnostné príčiny k nim zaraďuje:

- Genetická dispozícia- vedie k disharmonickému vývinu osobnosti a agresívnemu spôsobu reagovania. Takáto dispozícia sa v detstve prejavuje predovšetkým na úrovni temperamentu. Rizikovým faktorom je dráždivosť, impulzivita, sklon k úzkostnému správaniu.
- Porucha CNS- na úrovni prenatálneho a perinatálneho obdobia. Poškodenie je takým rizikovým faktorom, ktorý zvyšuje dispozície k nežiaducim spôsobom reagovania. Zvýšené riziko takýchto prejavov vzniká u detí pri hyperaktivite, úrazoch hlavy a v prípade epilepsie.
- Úroveň inteligencie- deti a dospelávajúci s poruchami správania majú síce nižšiu inteligenciu, ako je priemer populácie, ale vyskytujú sa aj asociálni jedinci s nadpriemernými schopnosťami. Poruchy správania bývajú spojené so zlyhaním v škole. Ak dieťa vyrastá v nevhodnom sociálnom prostredí zvyšuje sa riziko porúch správania.
- Symptomatické poruchy- takéto správanie súvisí s agresívnymi prejavmi podmienenými psychotonickou poruchou.
- Vývinové poruchy- viažu sa na vývinové obdobia a sú hodnotené ako ich súčasť, napríklad v predškolskom veku vzdorovitosť dieťaťa.

2. Psychologicky podmienené - príčinou môže byť neprimerané prostredie, v ktorom dieťa vyrastá a to:

- Porucha správania- môže byť prejavom hľadania náhradného uspokojenia pri strate. Ide zvyčajne o potrebu pozornosti a uznania. Dieťa sa v rodine a medzi vrstovníkmi môže cítiť izolovane a odmietané.
- Volanie o pomoc- k takýmto poruchám dochádza u detí, ktoré sú v záťažovej situácii, kedy dieťa býva väčšinou úzkostné.
- Poruchy správania so vzťahom k emocionálnej deprivácii- takéto deti majú nedostatok sekundárnych potrieb ako je neha a pozornosť od rodiča a to môže spôsobiť, že dieťa bude v dlhodobej citovej deprivácii. Tieto deti bývajú častejšie impulzívne a majú ťažkosti s nadväzovaním hlbších citových vzťahov.
- Poruchy správania na základe disharmonického vývinu osobnosti, kedy deťom chýba schopnosť nadväzovať vzťahy k druhým ľuďom, neprežívajú pocit viny ani lásku. Bývajú impulzívne so silnými agresívnymi tendenciami, často sú ich činy zamerané na vlastné uspokojenie.

3. Rodinne podmienené - priamo súvisia s rodinným prostredím, v ktorom dieťa vyrastá.

- Rodičia sami majú nedostatočne osvojené morálne normy, čím sú pre dieťa vzorom, keď otvorene dávajú najavo spokojnosť z drobných vydarených podvodov.
- Dieťa s poruchou správania ako „obeť“ v rodine, takéto dieťa s poruchou správania pomáha v udržaní rodinnej rovnováhy.
- Subdeprivačný syndróm sa prejavuje u detí a mladistvých, ktorí žijú v zdanlivo funkčnej rodine, ale ich rodinné prostredie, v ktorom vyrastajú im neposkytuje dôležité podnety pre rozvoj osobnosti.
- Neúplná rodina môže byť podnetom pre vznik poruchového správania, nakoľko rola osamelého rodiča je z hľadiska výchovy oveľa náročnejšia.
- Zvláštnu kategóriu predstavujú rodiny, ktoré týrajú, zanedbávajú a zneužívajú deti. Práve takýto vzorec správania, môže viesť k napodobňovaniu v období dospievania.
- Výchovne podmienené poruchy správania, ktoré vznikajú ako dôsledok neprimeraných a nevhodných výchovných postupov. V rodine ide prevažne o extrémne autoritatívnu výchovu, alebo liberálnu výchovu.

4. Sociálne podmienené- sa viažu najmä na širšie sociálne prostredie, v ktorom dieťa vyrastá. Vplyv rodinného prostredia má za následok vznik konkrétnych porúch správania.

- Vplyv rovesníckej skupiny je v období dospievania prirodzeným javom.
- Imitácia násilného a agresívneho správania ako dôsledok negatívneho vplyvu masmédií. Aj v našich podmienkach sa zvyšuje počet násilných činov, ktoré súvisia s imitáciou agresívneho správania, ktoré je súčasťou televíznych programov, rôznych filmov a práve takéto nebezpečenstvo je hlavne u mladších detí, ktoré bez primeraného vysvetlenia môžu chápať ako bežné správanie.
- K vzniku a rozvoju nežiaduceho správania môže prispieť typ výchovy a vplyv životného prostredia, v ktorom deti a mládež vyrastajú.

Medzi prejavy sociálneho narušenia A. Škoviera (2004) uvádza:

- Nedostatočnú schopnosť sústrediť sa
- Impulzivita
- Hyperktivita
- ADHD
- ADD

3.2.1 ADD, ADHD, hyperaktivita

Ako sme už spomenuli ADD a ADHD sú prejavmi sociálneho narušenia. Dieťa s poruchou pozornosti spojenou s hyperaktivitou sa označuje skratkou syndróm ADHD. Tieto deti sú veľmi živé. Naopak syndróm ADD je označovaný ako porucha pozornosti a tieto deti sa vyznačujú nenápadnosťou a ustráchanosťou. Tieto spomenuté poruchy patria do kategórie sociálneho narušenia. Je treba si uvedomiť, že deti s poruchou pozornosti ADD spojená s hyperaktivitou ADHD nie sú choroby.

A. Kirbyová (2000) uvádza, že porucha ADHD, čiže porucha pozornosti spojená s hyperaktivitou a ADD porucha pozornosti, pri ktorých ide spravidla o biologické poruchy, ale nejde o poruchu mozgu. Ide skôr o to, ako vie mozog fungovať. U detí so syndrómom ADHD a ADD sa môžu prejaviť rôzne formy správania. Najčastejšie sa diagnostikuje formou pozorovania.

M. K. Dulcan a D. R. (Martini 2004) tvrdia, že veľa detí s ADHD má vysokú úroveň motorickej aktivity v rôznych prostrediach. Takéto deti majú veľký problém s motiváciou a s trvalou pozornosťou.

B. Kasáčová a kol.(2007) uvádza, že hyperaktívne deti sú nepokojné, roztržité a veľmi vnímavé na svoje okolie.

U detí so syndrómom ADHD a ADD je zvlášť potrebný trpezlivý a láskavý prístup nie len rodičov, učiteľov ale aj blízkeho okolia.

3.2.2 Konkrétne agresívne a neagresívne poruchy správania

Poruchy správania v detskom veku sa rozdeľujú na neagresívne a agresívne poruchy správania. Medzi neagresívne poruchy správania sa zaraďujú priestupky v správaní detí, ktoré sa netýkajú páchania trestnej činnosti a sú riešené v kompetencii školy, rodiny, terapie v rámci nevhodného správania. Zaraďujeme sem klamstvo, krádež, záškoláctvo, úteky z domu, túlanie sa.

K neagresívne poruchám správania patrí:

1. Klamstvo- je spôsob úniku z nepríjemnej situácie, ktoré dieťa nevie vyriešiť inak. Treba rozlišovať v akom veku sa u detí vyskytne a čo bolo príčinou takéhoto správania. Pravé klamstvo ako uvádza M. Vágnerová (2002) je charakteristické úmyslom a vedomím nepravdivosti. Dieťa vie, že nehovorí pravdu. Zo strany dieťaťa môže ísť o to, že sa potrebuje vyhnúť problémom alebo chce získať určitú výhodu, zvyčajne nezaslúženú. V školskom veku je dieťa schopné rozlíšiť, čo je pravda a čo je lož.

Predškolský vek- je to obdobie do šiestich rokov života dieťaťa a v tomto období, ak dieťa nedokáže rozlíšiť realitu od vlastnej fantázie, ide o detský spôsob myslenia a v tom prípade nejde o typické klamstvá, ale skôr o detské vymýšľanie a fantazijné predstavy. V inom prípade môže ísť aj o neurotický únik do fantázie z reálneho sveta, ktorý dieťa prežíva ako zaťaženie preňho neriešiteľnými konfliktami.

Školský vek- v tomto období sú klamstvá detí reálne, pretože dieťa je už natoľko vyspelé, aby vedelo rozlíšiť reálne veci od nereálnych, ale ak klamstvá u detí pretrvávajú a sú spojené s nadmernou fantáziou, túžbou po dobrodružstve a snahou byť v centre pozornosti, môže ísť aj o tzv. bájivé klamstvá, ktoré bývajú často sprevádzané s hysterickými prejavmi.

Uvedené dôvody treba odlíšiť od premyslených klamstiev vedených s cieľom vyhnúť sa nepríjemnostiam alebo priamo ublížiť niekomu inému, respektíve klamať pre svoj vlastný prospech.

Existujú aj formy klamstiev ako sú:

- zapieranie- väčšinou sa viaže na školské prostredie (známky, domáca úloha). Dieťa má obavy a strach pred ponížením, ktoré sa ho dotýka hlbšie ako telesný trest. Je to obrana pred tými, voči ktorými má rešpekt, nakoniec aj pred sebou samým.

- vystatovanie sa pred kamarátmi v snahe upútať na seba pozornosť.
- klamstvá, ktorých obeťou je niekto druhý, respektíve keď dieťa úmyselne zvádza vinu na niekoho iného alebo o niekom klame s úmyslom mu uškodiť. Takéto klamstvá sú už závažnejším prejavom asociálneho správania (Kariková, S., 2005).

2. Krádeže- podobne ako pri klamstvách je potrebné rozlíšiť vek a dôvody, prečo ku krádežiam dochádza. Preto je dôležité posúdiť psychickú zrelosť dieťaťa. U mladších a mentálne zaostalých detí môže ísť len o túžbu mať niečo, po čom veľmi túžia a pritom si neuvedomujú dopad takéhoto správania (Kariková, S., 2005).

B. Lazarová (1998, In Kariková, S., 2005, s.110) uvádza, že je potrebné rozlišovať pravé a substitučné krádeže. Pravá krádež býva plánovaná, premyslená a zlodejovi (dieťaťu) prináša zisk. Substitučná krádež je zameraná na uspokojovanie nižších potrieb a odstraňuje napätie spojené s frustráciou (pocit neprijatia). Motivácia takýchto krádeží býva nejasná.

M. Vagnerová (2002) uvádza, že o krádežiach by sme mohli hovoriť vtedy, keď je dieťa na takom stupni rozumovej vyspelosti, kedy je schopné pochopiť pojem majetnosti a akceptovať normu správania, ktorá vymedzuje odlišný vzťah k vlastným a cudzím veciam.

S. Kariková (2005) rozlišuje krádeže aj s ohľadom na vek detí:

Predškolský vek- dieťa v tomto období túži mať niečo, čo má druhý a v pozadí je nevypelost' dieťaťa, ktoré ešte nie je schopné uvažovať o morálnych dôsledkoch svojho činu.

Školský vek- väčšinou už dieťa vie akého správania sa dopúšťa, že je nemorálne. V pozadí takýchto krádeží bývajú rôzne motívy a to napríklad:

- dieťa berie z domu veci alebo peniaze a kupuje niečo iným deťom. Takýmto konaním si kupuje záujem iných, čo je aj primárnym motívom.
- dieťa berie doma peniaze a kupuje za ne veci len sebe, často krát až nezmyslene utratí veľké sumy peňazí.
- krádeže motivované tým, že dieťaťu rodičia niečo nedovolia, po čom veľmi túži napríklad bábiku, autíčko.
- krádeže v partii alebo pre partiu, ide väčšinou o deti stredného školského veku, adolescentov v období puberty, pričom motívom môže byť prijatie do partie
- kleptománia- ide o neodolateľný popud niečo vziať, ktorá spadá k neurotickým prejavom. Tento druh krádeže je u detí veľmi zriedkavý.

3. Záškoláctvo- ako ho uvádza S. Kariková (2005) je považované za jeden z možných prejavov porúch správania. Je to typický prejav u detí, ktoré sa obyčajne snažia vyhnúť školskej dochádzke. Dôvody môžu byť rôzne napríklad strach zo skúšania, odpor k učiteľovi, vzdor, pocit ublíženia, neistota v spoločnosti druhých detí, strach pred šikanovaním.

Na základe príčin záškoláctvo rozlišuje na:

- záškoláctvo individuálne- považujeme za najzávažnejšie nakoľko dieťa je so svojim problémom osamotené a často prežíva pocity strachu a napätia. Pri individuálnom záškoláctve môže ísť o impulzívny akt, v pozadí, ktorého býva strach z trestu, posmechu, násilia a pod. Dieťa má už skúsenosť a bojí sa nepríjemnej situácie, ktorá ho môže čakať. Preto sa boja následkov záškoláctva, pokračujú v absencii, pričom pôvodný motív už stratil zmysel. Ďalším druhom individuálneho záškoláctva je reaktívny akt, ktorý je dôsledkom dlhodobého strachu a obáv zo školského prostredia (z trestu rodičov, posmechu triedy a učiteľky, poprípade zo šikanovania. Záškoláctvo môže, ale aj nemusí byť vopred naplánované, pretože môže byť z pohľadu dieťaťa jediným riešením, ako sa dostať z frustrácie.
- záškoláctvo skupinové- takýto druh je typický pre starší vek, viaže sa na skupinu, kde záškoláctvo môže byť prejavom zábavy alebo prijatím do partie. Voľný čas je vyplnený potulkami po meste alebo návštevami herní. Často ide aj o podvody spojené so získavaním falošných ospravedlnení.

Dôležitý je aj vek čím mladšie dieťa sa dopúšťa záškoláctva, tým je vážnejší jeho subjektívny motív a pocity úzkosti spojené s obavami z prezradenia a následného trestu.

4. Úteky z domu a túlanie sa- ako uvádzajú autorky M. Vágnerová (2002) a S. Kariková (2005) sa zhodujú v tom, že pri tejto poruche správania existujú rôzne formy, ktoré majú odlišný prejav, ale aj odlišnú motiváciu:

- Reaktívne a impulzívne úteky- predstavujú skratové konanie z strany dieťaťa, pretože dieťa sa môže cítiť pred rodičmi ponížujúco, ak niečo vykonalo. Spoločným rysom je náhle a impulzívne rozhodnutie, kedy dieťa nie je na útek pripravené. Často zostane v blízkosti domova napríklad v pivnici. Útek z domu je signálom veľkého zúfalstva a dieťa sa chce obyčajne vrátiť domov.
- Pripravované a plánované úteky- ide už o závažnejší akt. Ak uteká dieťa samé, ide spravidla o akt vzdoru alebo pomsty. Dieťa uteká cielene k niekomu koho si dopredu vybralo a obyčajne sa odmieta vrátiť domov. Tieto úteky vyplývajú

z dlhodobých neriešených problémov, v ktorých dieťa vyrastá. Medzi pripravované a plánované úteky patria aj úteky detí z detských domovov, z diagnostických alebo reedukačných centier.

- Túlanie- je charakteristické dlhodobým opustením rodinného prostredia, ktoré nadväzuje na úteky. Je dôsledkom nedostatočnej citovej väzby k ľuďom alebo rodinnému zázemiu, ktoré je dysfunkčné a deťom na ňom nezáleží alebo ho priamo odmietajú (Vagnerová, M., 2002).

Ako sme už spomenuli poruchy správania sa rozdeľujú na neagresívne a agresívne poruchy správania, pričom ako uvádza M. Vagnerová (2002) agresívne poruchy správania sú spojené s porušovaním sociálnych noriem, pričom takéto správanie, môže byť spojené s násilným obmedzovaním základných práv ostatných. Agresívne správanie môžeme interpretovať ako prostriedok k uspokojeniu potreby.

„Agresívne správanie porušuje a obmedzuje práva ostatných, pričom ide o také prejavy správania, kedy sa fyzicky, psychicky alebo verbálne ubližuje iným ľuďom. Spoločným znakom je zámer uškodiť inému, i keď motívy môžu byť rôzne“ (Kariková, S., 2005, s.114).

Na vznik agresivity, ako prirodzenej súčasť ľudského správania a prežívania má veľký vplyv niekoľko faktorov. Jedným z faktorov sú vrodené dispozície k agresívnemu správaniu.

S. Kariková (2005) uvádza, že v prvom roku života dieťaťa sa u malých detí za agresívne správanie považuje, ak sa dieťa zámerne snaží poškodiť alebo zraniť niekoho iného. Ak dieťa už dosiahlo určitú úroveň intencionality v správaní, čo je v období medzi 7-12 mesiacom, ako reakcia na podnety, keď dieťa potrebuje pozornosť. V druhom a tretom roku života dieťaťa, v tomto období dochádza k zvýšenému nárastu agresie voči rovesníkom a dospelým. Je to medzi 18-24 mesiacom, kedy je agresívne správanie vyvolané túžbou vlastniť veci, hračky, ktoré si násilím dieťa privlastní alebo aj nechota vzdať sa veci, hračky, ktoré si bráni násilím.

Predškolský vek a mladší školský vek- v tomto období sa agresívne správanie prejavuje na verbálne vyjadrenie zlosti a je odpoveďou na konflikty s rovesníkmi, ktoré sa týkajú snahy vlastniť nejakú spoločnú vec. Často u detí v tomto období sa môžeme stretnúť aj s bezcitnosťou vo vzťahu k iným deťom alebo zvieratám. Zaujímavé zistenie sa týka aj pohlavia dieťaťa, že u chlapcov sa častejšie prejavuje priama fyzická agresia, kým dievčatá volia skôr verbálnu podobu. Druhým faktorom je sklon k agresívnemu správaniu, ktorý sa rozvíja učením. Súvisí teda s vplyvmi vonkajšieho prostredia. Tretím faktorom a zároveň

aj posledným je multifaktoriálne podmienená agresia vzniká dôsledkom viacerých vzájomne pôsobiacich faktorov, ako sú životné prostredie, genetické, prenatálne, rodinné, kultúrne a spoločenské faktory (Kariková, S., 2005).

Medzi agresívne poruchy správania, ktoré sa stále častejšie vyskytujú nielen medzi mládežou, ale aj školopovinnými deťmi zaraďujeme šikanovanie. Šikanovanie sa v našich školských podmienkach vyskytuje už aj na základnej škole a to aj na prvom stupni, i keď v menšej miere. Pojem šikana zaviedol pražský psychiater, ktorý ako prvý prehovoril o tom, o čom aj mnohí dlho vedeli, alebo o tom mlčali, pretože to spoločnosť nechcela vidieť.

Slovo šikana pochádza z francúzskeho slova "chicane".

J. Průcha (2003) uvádza, že šikanovanie fyzické, psychické či kombinované je ponižovanie, detí, mladistvých a dospelých a prebieha jednotlivcom alebo v skupinovo.

S. Kariková (2005) hovorí o šikanovaní ako o zlomyseľnom obťažovaní, sužovaní, zavražďovaním a využívaním sily.

P. Říčan (1995) definuje šikanovanie, keď jedno dieťa alebo skupina detí hovorí iným deťom hanlivé a nepríjemne veci, bijú ich, kopú ich, vyhrážajú sa a zamykajú ich v miestnosti. Takéto situácie sa môžu často opakovať a pre šikanované dieťa je ťažké, aby sa samé ubránilo. Taktiež za šikanovanie sa považuje, ak sa opakujú posmešky alebo hanlivé poznámky o rodine.

P. Říčan (1995) tvrdí, že v škole medzi žiakmi šikana prebieha skôr v ústraní, napríklad v šatni, na toaletách, pretože tieto miesta sú žiakom prístupné a pedagógovia tam často nechodia. Veľmi frekventovane sa však šikana spolužiaka odohráva priamo v triede, za prítomnosti väčšiny spolužiakov, ktorí sa na tom bavia. Typické je aj to, že jeden žiak stojí pri dverách a dá včas signál ak sa blíži učiteľ. Šikana má preto viacero príčin. Niektoré sú zrejmé na prvý pohľad, iné sa objavia až vtedy, keď ideme do hĺbky problému. So šikanou súvisia aj ďalšie motívy, o ktorých veľmi neochotne obeť hovoria, pretože môžu byť pre ne ponižujúce. Jeden z prvých motívov je túžba po moci. Jednotlivec chce ovládať a manipulovať toho druhého. Ďalší motív je krutosť, niekedy to, že ten druhý trpí, spôsobuje tomu, kto šikanuje potešenie. A nakoniec sa ako frekventovaný motív vyskytuje a určitú úlohu zohráva aj zvedavosť, pretože ubližovanie tomu druhému, je aj tak trochu experiment v tom, ako sa zachová v strachu, v bolesti a v ponižovaní k čomu všetkému sa dá prinútiť. So zvedavosťou súvisí aj nuda a túžba po silnejších a vzrušujúcejších zážitkov.

V rámci šikanovania rozdeľujeme dve skupiny žiakov tí, ktorí šikanujú sú agresori a tí, ktorí sú šikanovaní sú obeť.

P. Řičan (1995) hovorí o agresoroch pokiaľ ide o fyzickú stránku, že sú nadpriemerne telesné zdatní jedinci, silní a obratní pokiaľ ide o chlapcov. Samozrejme, že nemusí to vždy byť tak. Vysoká inteligencia spojená s bezohľadnosťou a krutosťou môže vyvážiť nedostatok menej telesne zdaného jedinca.

S. Kariková (2005) tvrdí, že agresormi sú skôr chlapci, ale výnimkou nie sú ani dievčatá. Najčastejšie sa šikanovania dopúšťajú sebaistí, neúzkostliví chlapci, ale aj dievčatá. Zvyčajne túžia dominovať a presadzovať sa.

Ako sme už spomenuli tí, ktorí sú šikanovaní sú obeť.

Podľa P. Řičana (2005) obeťou šikanovania sa môže stať ktokoľvek, najčastejšie však žiak (dieťa), ktorý príde do nového zabehnutého kolektívu. Nie je, ale ani zvláštne, ak sa žiak stane predmetom nepriateľskej skupiny, pre určitú svoju prednosť. Môže to byť žiak príliš zrelý s veľmi dobrým vzťahom k určitému učiteľovi. Za najviac rizikových považuje žiakov s telesnou slabosťou a neobratnosťou, poprípade telesným handicapom a rasovou odlišnosťou, predovšetkým farbou pleti.

Spoločným znakom takýchto obetí sú vlastnosti ako tichosť, utiahnutosť, osamelosť, citlivosť, malé sebavedomie. Medzi rovesníkmi sa ťažšie presadzujú a spravidla sú neprimerane citliví, môžu byť na posmech, rýchlejšie strácajú sebakontrolu a ich správanie býva zdrojom zábavy pre väčšinu v triede. Sebaúcta je jedným z faktorov zdravej osobnosti. Dieťa, ktoré nie je šikanované ani sa nepodieľa na šikanovaní má oveľa vyššiu sebaúctu, ako dieťa, ktoré je obeťou takéhoto konania alebo sa na ňom podieľa. Dieťa s vyššou dávkou sebaúcty si vie vážiť seba i iných, má svoje hodnoty a priority a je tolerantné voči ostatným. Pokiaľ dieťa má nízku sebaúctu, môže mať väčšiu tendenciu stať sa buď obeťou šikany alebo agresorom, ktorý šikanuje druhých. Takáto situácia je pre dieťa veľmi náročná a stresujúca, preto rodič, pedagóg, psychológ, ale aj škola, by mal byť tým, ktorý pomôže dieťaťu takouto ťažkou životnou skúškou prejsť, zvládnuť ju a pomôže mu brániť sa.

Záver

V súčasnosti je venované viacero kníh, ktoré sa zaujímajú o problematiku emocionálneho a sociálneho narušenia. V minulosti sa o problematike emocionálneho a sociálneho narušenia nevedelo, jednou z príčin mohlo byť, že jedinec respektíve dieťa, ktoré malo určité problémy, tak odborníci, pedagógovia tomu nevenovali pozornosť. A tou druhou príčinou mohlo byť, že ak sa objavili určité problémy a rodina si to všimla, tak na pomoc hľadali neodbornú pomoc. V súčasnej dobe je problematike emocionálneho a sociálneho narušenia venovaných viacero publikácií, odborných štúdií a článkov od odborníkov, psychológov a pedagógov, ktorí sa v praxi stretli, s rôznymi deťmi v období predškolského a školského veku, ktoré vykazujú určité problémy v oblasti správania a prežívania a negatívne ich ovplyvňujú v ich rozvíjajúcej sa osobnosti. Použitým zdrojom v našej bakalárskej práci boli odborné a pedagogické publikácie, ktoré analyzovali, diferencovali a klasifikovali jedincov s emocionálnym narušením a sociálnym narušením. Analýzou týchto publikácií sme sa snažili uviesť čitateľa do danej problematiky. Uviedli sme vývin dieťaťa v predškolskom a školskom veku a aké následné emocionálne a sociálne narušenia, môžu deti prežívať v období svojho vývinu. Dôsledkom toho sú rôzne príčiny a prejavy emocionálneho a sociálneho narušenia.

Zamerali sme sa na klasifikáciu a analýzu pedagogiky jedincov s emocionálnym a sociálnym narušením. Výchova takýchto detí je veľmi náročná. Mnoho publikácií, ktoré sme si preštudovali, tak odborníci a pedagógovia sa zhodujú v tom, že deti, ktoré sú emocionálne a sociálne narušené, ich dospelosť je s negatívnymi následkami, pretože traumami, ktorými si prešli mali za dôsledok, že zanechali na ich osobnosti následky. Prikláňame sa k názoru, že deti, ktoré vzrastajú v rodinnom prostredí, ktoré nie je až tak prijateľné pre ich zdravý vývin, by včasná prevencia už od detstva pomohla k tomu, že ich život by bol lepší a krajší bez akýkoľvek dôsledkov.

Cieľom bakalárskej práce bolo oboznámiť, ale aj poukázať na emocionálne a sociálne narušenia u detí v období školského veku. Taktiež sme poukázali na príčiny a prejavy v oblasti emocionálneho a sociálneho prežívania. Cieľ práce považujeme za splnený.

Na záver chceme zdôrazniť, ako je dôležité, aby dieťa vyrastalo v harmonickej a usporiadanej rodine, pretože to pozitívnym spôsobom ovplyvňuje jeho zdravý vývin v období dospievania.

Bibliografia

- BENNER,D.G.1992.*Hojenie emocionálnych poranení*. Nitra: Nádej, 1992.123s. ISBN 80-7120-021-2.
- DULCAN, M.K – MARTINI, D.R. 2004. *Detská a dorastová psychiatria*. Trenčín: Vydavateľstvo F, 2004. 279s. ISBN 80-88952-12-3.
- DUNOVSKÝ,J - DYTRYCH,Z - MATĚJČEK,Z. 1995. *Týrané, zneužívané, a zanedbávané dieťa*. Praha: Grada, 1995. 245 s. ISBN 80 – 1769 – 192 – 5.
- ELLIOT,J. - PLACE,M. 2002. *Díte v nesnázích prevence, příčiny, terapie*. Havlíčkův Brod: Grada Publishing, 2002.208s. ISBN 80-247-0182-0.
- FUCHSOVÁ, K. 2008. *Týrané dieťa*. 1.vyd. Bratislava: IRIS, 2008. 190 s. ISBN 978-80-89256-32-7.
- HATÁR, C.2007. *Agresia žiakov očami sociálneho pedagóga*. Nitra: UKF, 2007. 99 s. ISBN 978-80-894-103-1.
- KARIKOVÁ, S. 2005. *Základy patopsychológie detí a mládeže*. Žilina, 2005. 146s. ISBN 80-8070-377-9.
- KARIKOVÁ, S. 2001. *Základy patopsychológie detí a mládeže*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2001.165s. ISBN 80-8055-486-2.
- KASAČOVÁ, B – LIPNICKÁ, M – HUĽOVÁ, Z. 2007.*Školská pripravenosť detí v kontinuite predškolskej elementárnej edukácie*. Banská Bystrica: PF UMB, 2007. 453 s. ISBN 978-80-8083-359-6.
- KIRBYOVÁ, A. 2000. *Nešikovné dieťa*. Praha: Portál,s.r.o, 2000. 208 s. ISBN 80-7178-424-9.
- KOLEKTÍV AUTOROV.2007. *Súčasný trendy rozvíjania výchovovedy*. Nitra: Pedagogická fakulta,2007. 368s. ISBN 978-80-8094-092-8.
- KOMÁRIK, E. 1999. *Pedagogika emocionálne a sociálne narušených*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999. 192s. ISBN 80-223-1394-7.
- KOŠČ,L -MARKO,J -POŽÁR, L.1975. *Patopsychológia poruchy učenia a právania*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975. 270s. ISBN 67-043-75.
- KURIC,J. 1997. *Kompendium ontogenetickej psychológie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1997. 195s. ISBN 80-8050-144-0.
- PONĚŠICKÝ,J. 2005. *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha :Triton, 2005 .226s. ISBN 80-7254-593-0.

- PRŮCHA, J -WALTEROVÁ, E - MAREŠ, J.2003.*Pedagogický slovník*.4.vydanie Praha :Portál, 2003. 322s. ISBN 80-7178-772-8.
- RIEMANN, F. 2007. *Základní formy strachu*. Praha :Portál, 2007. 199s. ISBN 978-80-7367-345-1.
- ŘÍČAN,P.1995. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. 95s.ISBN 80-7178-049-9.
- ŠKOVIERA, A. 2004. *Emocionálne a sociálne narušené dieťa a jeho inštitucionálna výchova*. 2. vydanie Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum,1999. 64s. ISBN 80-8052-208-1.
- TISOVIČOVÁ, A. 2004. *Vybrané kapitoly z pedagogiky psychosociálne narušených*. Bratislava: Sapietnta,s.r.o, 2004. 104s. ISBN 80-969112-1-X.
- VÁGNEROVÁ,M. 2002. *Psychopatológie pre pomáhajúci profesie*. 3. vydanie Praha: Portál, 2002. 444s. ISBN 80- 7178-678-0.
- VANÍČKOVÁ, E. a kol. 1995. *Násilí v rodině*. Praha: Karolinum, 1995. 64 s. ISBN 80 – 7184 – 008 – 4.
- VAŠEK, Š.1994. *Špeciálna pedagogika terminologický a výkladový slovník*.1.vydanie Bratislava :Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo. 1994. 245s. ISBN 80-08-01217-X.
- VAVRUŠOVÁ,L. 2008. *Depresia*. Martin: Osveta, 2008. 221s. ISBN 978-80-8063-280-9.
- VICIÁNOVÁ, K. a kol. 2000. *Týranie, zneužívanie a zanedbávanie detí*. Pezinok : Jaspis, 2000. 72 s. ISBN 8-85576-26-0.
- VLČKOVÁ, M. 2001. *Týrané dieťa*. Bratislava, UK BA, 2001. 172s. ISBN 80 – 223 – 1574 – 5.
- <http://sk.wikipedia.org/wiki/Sebapo%C5%A1kudzovanie>, 11.5.2010, 17:00:00.
- <http://sk.wikipedia.org/wiki/Kult>, 12.5.2010, 19:05:00.
- <http://sk.wikipedia.org/wiki/Sekta>, 12.5.2010, 20:00:00.
- <http://sk.wikipedia.org/wiki/Emo>, 11.5.2010, 18:30:00.